

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ: СУТНІСТЬ І НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

©2021 СОЛОДОВНИК О. О.

УДК 338.24
JEL: A19; B41

Солодовник О. О. Основні підходи до оцінювання економічної та фінансової безпеки: сутність і напрями вдосконалення

Сучасна світова фінансово-економічна криза, зумовлена поширенням пандемії COVID-19, актуалізує проблему вдосконалення основних підходів до оцінювання економічної та фінансової безпеки систем всіх рівнів управління. Мета статті полягає в розкритті сутності та аналізі основних підходів до оцінювання економічної та фінансової безпеки держави, регіону, підприємства задля обґрунтування напрямів удосконалення методичного базису забезпечення економічної та фінансової безпеки систем різного рівня управління відповідно до новітньої хвилі викликів і загроз. На підставі дослідження наукових публікацій виокремлено та охарактеризовано основні підходи до оцінювання економічної та фінансової безпеки систем всіх рівнів управління – індикаторний і функціональний; обґрунтовано напрями їх удосконалення: розширення існуючої системи індикаторів за рахунок включення до її складу індикаторів раннього попередження кризових явищ в інших сферах суспільного життя, що можуть підірвати економічну та фінансову стабільність; обґрунтування наукових положень щодо застосування мультиплікативної форми інтегрального показника. Запропоновано вдосконалити офіційний підхід до розрахунку рівня економічної безпеки України шляхом включення до системи індикаторів економічної безпеки індикатори екологічної безпеки. Акцентовано увагу на необхідності подальшого розвитку сценарного підходу до оцінювання економічної та фінансової безпеки держави, регіону, підприємства, що дає змогу отримати оцінку рівня безпеки об'єкта дослідження в середньо- та довгостроковій перспективі та при середньому чи високому ступені невизначеності.

Ключові слова: економічна безпека, фінансова безпека, криза, пандемія, підхід до оцінювання.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-2-6-12>

Бібл.: 21.

Солодовник Оlesia Олександрівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів та кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61000, Україна)

E-mail: solodovnikoa@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0636-533X>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=36176317200>

UDC 338.24
JEL: A19; B41

Solodovnik O. O. Main Approaches to Assessing the Economic and Financial security: The Essence and Directions of Improvement

The present day global financial-economic crisis caused by the spread of the COVID-19 pandemic actualizes the problem of improving the basic approaches to assessing the economic and financial security of systems at all levels of management. The article is aimed at disclosing the essence and analyzing the main approaches to assessing the economic and financial security of the State, region, enterprises in order to substantiate the directions of improving the methodological basis for ensuring the economic and financial security of systems at different levels of management in accordance with the novel wave of challenges and threats. On the basis of research of scientific publications, the main approaches – the indicator and the functional – to the assessment of economic and financial security of systems at all levels of management are allocated and characterized; directions of their improvement are substantiated: expansion of the existing system of indicators by means of inclusion in its composition indicators of early warning of crisis phenomena in other spheres of public life that can undermine economic and financial stability; substantiation of scientific provisions on the use of the multiplier form of the integral indicator. It is proposed to improve the official approach to computing the level of economic security of Ukraine by including the ecological security indicators in the system of economic security indicators. The emphasis is placed on the need for further development of the scenario approach to the assessment of economic and financial security of the State, region, enterprise, which allows to obtain an assessment of the level of security of the research object in the medium and long term, with an average or high degree of uncertainty.

Keywords: economic security, financial security, crisis, pandemic, approach to assessment.

Bibl.: 21.

Solodovnik Olesia O. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (40 Sum'ska Str., Kharkiv, 61000, Ukraine)

E-mail: solodovnikoa@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0636-533X>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=36176317200>

Сучасна світова фінансова криза, тригером якої стало запровадження безпрецедентних адміністративних обмежень для боротьби з пандемією COVID-19, породжує низку небезпек у фінансовій сфері, які впливають на стан економіки країни, окремих регіонів і суб'єктів господарювання.

У таких умовах актуалізується проблема розробки та реалізації адекватних заходів забезпечення економічної та фінансової безпеки суб'єктів усіх рівнів управління, обґрунтованість яких прямо залежить від ефективно організованої оцінки їх економічної та фінансової безпеки.

Аналіз останніх публікацій і досліджень вказує на те, що в даний час методичний базис оцінювання економічної та фінансової безпеки держави, регіону, підприємства є достатньо сформованим. З цієї проблематики заслуговують на увагу фундаментальні праці О. І. Барановського, І. О. Бланка, Т. Г. Васильціва, В. М. Гейця, К. С. Горячевої, І. О. Губаревої, А. М. Гуменюка, М. М. Єрмошенка, М. О. Кизима, Т. С. Клебанової, Г. В. Козаченко, О. М. Ляшенко, В. І. Мунтіяна, В. С. Пономаренка, В. П. Пономарьова, О. І. Чернові [1–10] та ін. Проте новітня хвиля викликів і загроз у фінансово-економічній сфері, зумовлених поширенням пандемії COVID-19, вимагає вдосконалення основних підходів до оцінювання економічної та фінансової безпеки систем всіх рівнів управління.

Метою дослідження є розкриття сутності та аналіз основних підходів до оцінювання економічної та фінансової безпеки держави, регіону, підприємства задля обґрунтування напрямів удосконалення методичного базису забезпечення економічної та фінансової безпеки систем різного рівня управління відповідно до новітньої хвилі викликів і загроз.

На початку 2020 р. багато країн світу зіткнулися з пандемією COVID-19, яка кардинально змінила соціально-економічний простір і стала викликом для органів державної влади. По мірі поширення коронавірусу в глобальному масштабі національні уряди почали застосовувати безпрецедентні карантинні заходи, спрямовані на обмеження переміщення людей через кордони та всередині країн, особисте споживання послуг і провадження господарської діяльності в широкому спектрі секторів економіки. Зниження мобільності людей, їх дистанціювання, порушення економічних зв'язків, невідомість щодо подальшого розвитку подій та інші фактори стали своєрідним стрес-тестом для систем забезпечення економічної та фінансової безпеки держави, регіону, підприємства, який змогли пройти без значних втрат, на жаль, не всі суб'єкти безпеки. Однією із основних причин цього стала невідповідність реаліям існуючих підходів до оцінювання стану економічної та фінансової безпеки.

Вивчення наукових праць з проблематики теоретико-методологічного обґрунтування підходів до оцінювання економічної та фінансової безпеки систем різного рівня управління вказує на те, що наразі цій сфері досліджень притаманний методологічний плюралізм – для оцінки безпеки вчені пропонують використовувати широкий спектр методів, зокрема: індикативний метод; метод динамічного аналізу; методи експертної оцінки; метод комплексного аналізу показників економічної безпеки задля інтегрального оцінювання її рівня; метод аналізу й обробки сценаріїв; методи оптимізації; методи розпізнавання образів; методи теорії нечіткої логіки; методи багатовимірного статистичного аналізу; методи системного аналізу;

теоретико-ігрові методи; методи матричного підходу; логічні й алгебраїчні методи; метод прийнятності ризику; метод ентропії; методи корисності; методи теорії катастроф; методи теорії потенційних конфліктів; аналоговий метод та ін. Обґрунтування доцільності використання певного методу проводиться шляхом встановлення його переваг чи недоліків з огляду на певні чинники, що впливають як на достовірність отримання результатів, так і на можливість їх практичного використання. При цьому окремі методи оцінювання економічної та фінансової безпеки пропонуються застосовувати як в їх послідовному поєднанні та взаємодії для вимірювання рівня безпеки, так і одночасно при вирішенні окремої задачі задля порівняльного аналізу результатів та усереднення оцінок.

Підґрунтям для оцінки економічної та фінансової безпеки певного об'єкта дослідження є критерії безпеки – ознаки, на основі яких проводиться оцінка, порівняння альтернатив, класифікація об'єктів і явищ [10]. Критерії економічної (фінансової) безпеки, які можуть бути якісними або кількісними, визначаються, коли сформовано перелік загроз, і виражаються показниками (індикаторами) економічної (фінансової) безпеки об'єкта дослідження. Проте для економічної безпеки важливе значення мають не самі показники, а їх порогові значення, тобто граничні величини, недотримання значень яких перешкоджає нормальному ходу розвитку різних елементів відтворення, приводячи до формування негативних, руйнівних тенденцій у сфері економічної безпеки [4]. Індикатори, за якими визначено порогові значення, виступають системою показників економічної (фінансової) безпеки, за допомогою якої можна оперативно аналізувати стан економічної та фінансової безпеки різних об'єктів, попереджати розвиток негативних тенденцій, вносити необхідні корективи як у повсякденну діяльність, так і на перспективу, прогнозувати розвиток подій [11].

Дослідження економічної літератури вказує на те, що перші наукові праці, присвячені проблемі розробки методології оцінювання рівня економічної безпеки України та її фінансової складової, з'явилися наприкінці ХХ століття. Наукові доробки цього періоду, наприклад [10; 11], заклали підвалини двох найбільш поширених на сьогодні підходів до оцінювання економічної та фінансової безпеки держави – індикаторного та функціонального, які згодом було екстрапольовано на інші рівні економічної системи (регіон, галузь, підприємство).

Індикаторний підхід до оцінювання економічної та фінансової безпеки полягає в установленні рівня безпеки за результатами порівняння фактичних значень показників (індикаторів) з їх граничними (пороговими) значеннями. Чим меншим є відхилення, тим вищим є рівень безпеки. Найвищий рівень безпеки досягається за умови, що вся сукупність індикаторів

знаходиться в межах порогових значень, а порогове значення кожного з індикаторів досягається не на шкоду іншим [10; 12]. Використання цього підходу є простим, але вимагає досконалої методичної бази побудови системи індикаторів економічної (фінансової) безпеки та визначення їх порогових значень.

У дослідженнях останніх років використання індикаторного підходу пропонується переважно для оцінювання економічної та фінансової безпеки на рівні держави (наприклад, [13]), регіону (наприклад, [14]), галузі (наприклад, [15]). При оцінюванні економічної безпеки підприємства індикаторний підхід застосовується значно рідше, оскільки для підприємств дуже важко обґрунтувати порогові значення індикаторів, які для кожного окремого підприємства будуть різними.

Сучасна світова фінансово-економічна криза показала, що жодна національна економіка та жодний суб'єкт господарювання нині не застраховані від ризиків неекономічного характеру. Тому існуючі системи індикаторів економічної та фінансової безпеки суб'єктів різного рівня управління мають бути розширеними за рахунок індикаторів раннього попередження кризових явищ в інших сферах суспільного життя, що дають змогу ідентифікувати загрози, визначити накопичені та можливі дисбаланси, які можуть підірвати економічну та фінансову стабільність країни, регіону, підприємства.

На підставі вивчення наукової літератури встановлено, що наразі найбільшого поширення в оцінюванні економічної безпеки систем різного рівня набув *функціональний підхід*, суть якого полягає в розрахунку комплексних показників економічної безпеки за виділеними функціональними складовими й інтегрального показника економічної безпеки. У найбільш загальному вигляді послідовність оцінювання економічної безпеки об'єкта дослідження (держави, регіону, підприємства) за його функціональними складовими передбачає такі етапи:

- 1) виділення функціональних складових економічної безпеки об'єкта дослідження;
- 2) відбір показників, що характеризують кожну функціональну складову економічної безпеки об'єкта дослідження;
- 3) нормування відібраних показників для приведення їх до однакового виміру;
- 4) визначення вагових коефіцієнтів;
- 5) розрахунок комплексних показників економічної безпеки за кожною з вибраних функціональних складових та інтегрального показника економічної безпеки об'єкта дослідження.

Основні переваги функціонального підходу до оцінювання економічної безпеки полягають в такому [16]:

- ✦ звичний хід оцінних розрахунків, їхня простота;

- ✦ можливість використати для визначення комплексних показників одиничні показники, для розрахунку яких є необхідні дані;
- ✦ можливість вибору показників або їхнього конструювання;
- ✦ можливість використати будь-скільки показників.

Разом із цим, ці переваги зумовлюють відсутність єдності думок щодо методичного забезпечення реалізації кожного з етапів оцінювання економічної безпеки різних об'єктів дослідження.

Так, на сьогодні поки що не сформувався єдиний підхід до виокремлення функціональних складових економічної безпеки систем різного рівня. Наприклад, автори дослідження [4] інтегральний показник економічної безпеки держави пропонують визначати за такими складовими, як: фінансова, соціальна, енергетична, продовольча, інноваційно-технологічна, зовнішньоекономічна, демографічна, екологічна. Водночас, І. О. Губаревою [6] розроблено методологію інтегрального оцінювання економічної безпеки держави за такими компонентами (складовими), як: економічна, соціальна, політична та духовна. Також немає єдності думок щодо визначення функціональних складових економічної безпеки систем нижчого рівня. Так, А. М. Гуменюк [7] виокремлює такі складові економічної безпеки регіону, як: інвестиційна, інноваційна, фінансова, зовнішньоторговельна, продовольча, соціальна, демографічна, а вчені М. Д. Янків і М. І. Флейчук [17] вважають, що оцінку економічної безпеки регіону доцільно проводити в розрізі загроз, що виникають у зовнішньополітичній, зовнішньоекономічній, продовольчій та енергетичній, інвестиційній, соціальній, екологічній сферах, а також загроз у реальному секторі економіки. На рівні підприємства найчастіше розглядають техніко-технологічну, фінансову, інтелектуально-кадрову, екологічну, інформаційну, політико-правову, силову та ринкові складові, рідше – комерційну, ринкову, соціальну, силову й енергетичну складові [16].

Формування множини показників, що характеризують кожну функціональну складову економічної безпеки об'єкта дослідження, здійснюється на основі аналізу напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених у сфері економічної безпеки систем відповідного рівня. Для оцінювання складових економічної безпеки держави також розглядаються показники економічної безпеки, визначені профільними міжнародними організаціями (МВФ, ООН, Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН, нормативними документами ЄС тощо), цільові орієнтири, установлені в національних програмах розвитку, міжнародні індекси та рейтинги. Для відбору найбільш значущих для оцінки рівня економічної безпеки показників використовуються експертні методи, методи факторного аналізу і таксономії (залежно від інформаційної забезпеченості).

Необхідним етапом розрахунку інтегрального показника економічної безпеки є нормування відібраних показників, оскільки вони мають різну розмірність і можуть бути різноспрямованими (стимулятори та дестимулятори). Зв'язок між інтегральною оцінкою та показником-стимулятором прямий, а між інтегральною оцінкою та показником-дестимулятором – обернений. Процедура нормування переводить показники різних розмірностей у безрозмірні величини до діапазону $[0, 1]$ і дає можливість забезпечити інформаційну односпрямованість показників. Для приведення показників до однакового виміру застосовуються методи нормування, що ґрунтуються на порівнянні значень показника з певною еталонною величиною (максимальним, мінімальним, середнім значенням сукупності, пороговим значенням показника), метод нормування стосовно розмаху варіації, метод нормування за декількома діапазонами [18].

Очевидно, що окремі показники, які описують різні аспекти економічної безпеки за кожною з вибраних функціональних складових, не однаковою мірою впливають на її загальний стан. Як наслідок, під час побудови комплексних показників економічної безпеки за функціональними складовими та інтегрального показника економічної безпеки об'єкта дослідження необхідно визначити значущість кожного з виділених одиничних показників, тобто коефіцієнти вагомості. У більшості досліджень щодо оцінювання економічної безпеки вагові коефіцієнти пропонується визначати шляхом експертного оцінювання. Натомість, такі оцінки значною мірою є суб'єктивними, тобто залежать від думки експертів, що беруть участь в оцінюванні, та не виключають можливість принципових помилок. Коректність застосування цього методу залежить від рівня залучених до оцінки експертів. Втім, його використання виправдане за неможливості застосування формалізованих методів, таких як: метод головних компонент; метод ентропії; ігрові методи; методи теорії чутливості; методи факторного аналізу.

Процедура експертного оцінювання здійснюється в такій послідовності:

- 1) організація експертного оцінювання;
- 2) проведення збору суджень експертів;
- 3) обробка отриманих результатів.

Обов'язковим кроком реалізації першого етапу є підбір експертів, який проводиться на основі аналізу якостей кожного з кандидатів. Для цього використовують такі способи: самооцінка кандидата в експерти; колективна оцінка кандидата як фахівця в даній сфері; аналітичне визначення компетентності кандидатів та ін. На останньому етапі застосування експертних методів обов'язково оцінюється ступінь надійності результатів експертизи. Необхідною умовою надійності колективної оцінки є достатня узгодженість суджень опитаних експертів. Ступінь узго-

дженості визначається, як правило, за допомогою коефіцієнта конкордації, коефіцієнта рангової кореляції Спірмена тощо.

Визначення комплексних показників економічної безпеки за кожною з вибраних функціональних складових здійснюється шляхом згортки нормалізованих одиничних показників. Для цього пропонується використовувати такі методи:

- ✦ метод сум, відповідно до якого комплексний показник визначається як середньоарифметична (з урахуванням коефіцієнтів вагомості) одиничних показників;
- ✦ метод геометричної середньої, за яким комплексний показник розраховується як корінь відповідного ступеня з добутку нормалізованих одиничних показників;
- ✦ метод бальних оцінок за кожною функціональною складовою.

Зазначимо, що при виборі методу згортки інформаційного простору слід враховувати, перше, що при розрахунку комплексного показника з використанням середньоарифметичного значення виникає можливість, що будь-яке погіршення однієї часткової оцінки компенсується таким самим (за абсолютною величиною) покращенням іншої часткової оцінки. По-друге, як показує аналіз практичного застосування різних видів середніх у побудові комплексних показників, коли монотонне збільшення окремого параметра приводить до покращення його стану та узагальнювальний комплексний показник цього стану треба максимізувати, як форму показника доцільно розглядати середній зважений геометричний показник.

Визначення інтегрального показника економічної безпеки об'єкта дослідження здійснюється шляхом згортки комплексних показників економічної безпеки за кожною з вибраних функціональних складових. Важливим методичним питанням у побудові інтегрального показника є вибір його форми: адитивна чи мультиплікативна. Більшість авторів використовує інтегральний показник, який визначається на підставі адитивної згортки показників, що характеризують різні складові безпеки. Натомість, як зазначається в дослідженні [18], з огляду на нелінійність економічних процесів більш адекватним є застосування мультиплікативної форми інтегрального показника, але це потребує додаткового обґрунтування.

У контексті нашого дослідження важливо відзначити, що розглянутий вище функціональний підхід покладено в основу Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 29.10.2013 р. № 1277, відповідно до яких рівень економічної безпеки України визначається на підставі розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки, який складається з

9 середньозважених субіндексів (складових економічної безпеки – виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека), які, своєю чергою, розраховуються на основі оцінки понад 130 окремих індикаторів, що базуються на статистичних даних і даних, отриманих шляхом опитування респондентів. Для кожного індикатора розроблені характеристичні значення, які мають 5 варіантів значень: критичне, небезпечне, незадовільне, оптимальне, і поділені на дві частини: L (ліва частина) – для індикаторів, які є стимуляторами, нормування відбувається за критеріями лівої частини; R (права частина) – для індикаторів, які є дестимуляторами, нормування відбувається за критеріями правої частини. Нормування індикаторів здійснюється за допомогою лінійної функції таким чином, щоб характеристичні значення індикаторів потрапляли в зіставні за величиною інтервали. Розрахунок інтегральних індексів за окремими сферами економіки та інтегрального індексу економічної безпеки в цілому здійснюється методом адитивної згортки. Конструювання інтегрального індексу економічної безпеки передбачає послідовне виконання таких етапів: 1) формування множини індикаторів; 2) визначення характеристичних значень індикаторів; 3) нормалізація індикаторів; 4) визначення вагових коефіцієнтів; 5) розрахунок інтегрального індексу.

У даних Методичних рекомендаціях передбачено перегляд системи індикаторів та їх характеристичних значень не рідше одного разу на рік. Проте до теперішнього часу жодного разу такий перегляд не здійснювався. Вважаємо, що сучасна фінансово-економічна криза актуалізує питання перегляду системи індикаторів економічної безпеки України. Зокрема, до її складу мають бути включені індикатори екологічної безпеки, у тому числі біологічні. Це дасть змогу своєчасно ідентифікувати загрози в цій сфері та вживати необхідних заходів для зниження ймовірності втрат економіки від природних катаклізмів, зокрема пандемій інфекційних захворювань.

Розглядаючи основні підходи до оцінювання економічної та фінансової безпеки систем різного рівня управління кризь призму сучасної фінансово-економічної кризи, яка пов'язана з високою невизначеністю щодо подальшого поширення COVID-19, вважаємо за доцільне звернути увагу на методи аналізу й обробки сценаріїв, розробці засад застосування яких присвячено праці останніх років, наприклад [19–21].

Сценарієм називається документ аналітико-описового характеру, в якому відбувається логічна послідовність розвитку об'єкта в майбутньому на основі науково обґрунтованих гіпотез і положень, що відображають головні напрями його розвитку [10]. При цьому сценарій є оцінкою можливого роз-

витку події, що пов'язує зміни умов функціонування об'єкта, системи управління з відповідними змінними або факторами [21].

Сценарний підхід передбачає багатоваріантний ситуаційний розгляд системи економічної (фінансової) безпеки, акцентуючи увагу на невизначеності в оцінюванні ситуації. При розробці сценаріїв використовуються методи експертних оцінок, імітаційного моделювання, когнітивного моделювання. Оцінки, які отримуються за допомогою сценарного моделювання, спрямовані на обґрунтування різних варіантів застосування економічних і фінансових механізмів, які погашають або знижують негативні впливи на економічну систему. Застосування цього підходу дає змогу отримати оцінку економічної (фінансової) безпеки об'єкта дослідження в середньо- і довгостроковій перспективі та при середньому чи високому ступені невизначеності. Проте його використання вимагає організації взаємодії висококваліфікованих фахівців-експертів різних напрямів при постановці та розв'язанні складних задач забезпечення економічної (фінансової) безпеки з використанням сучасних засобів математичного моделювання. Відсутність таких фахівців на підприємствах і місцевому рівні значно звужує можливості практичного використання наукових доробків щодо застосування сценарного підходу до оцінювання економічної (фінансової) безпеки систем відповідного рівня.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки.

Методологія оцінювання економічної та фінансової безпеки систем різного рівня управління активно розвивається відповідно до змін у національній і світовій економіці за такими основними напрямками: розширення спектра методів оцінювання та вдосконалення систем оціночних показників. Вивчення та узагальнення існуючих напрацювань у цій сфері дало змогу виокремити та охарактеризувати основні підходи до оцінювання економічної та фінансової безпеки систем всіх рівнів управління – індикаторний і функціональний підходи.

У сучасних умовах розгортання фінансово-економічної кризи, основною причиною та відмінністю якої є деструктивний вплив на економічні системи всіх рівнів управління факторів неекономічного характеру, набуває особливого значення вдосконалення методичного базису забезпечення економічної та фінансової безпеки за такими напрямками:

- ★ розширення існуючої системи індикаторів за рахунок включення до її складу індикаторів раннього попередження кризових явищ в інших сферах суспільного життя, що можуть підірвати економічну та фінансову стабільність країни, регіону, підприємства;

- ✦ обґрунтування наукових положень щодо застосування мультиплікативної форми інтегрального показника економічної (фінансової) безпеки держави, регіону, підприємства – як найбільш адекватного для умов нелінійного розвитку економічних процесів;
- ✦ удосконалення офіційного підходу щодо розрахунку рівня економічної безпеки України шляхом включення до системи індикаторів економічної безпеки України індикаторів екологічної безпеки, у тому числі індикаторів біологічної безпеки;
- ✦ розвиток методичного забезпечення та організації оцінювання економічної та фінансової безпеки держави, регіону, підприємства на основі сценарного підходу, що дає змогу отримати оцінку рівня безпеки об'єкта дослідження в середньо- і довгостроковій перспективі та при середньому чи високому ступені невизначеності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. Київ : УБС НБУ, 2014. Т. 1. 831 с.
2. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Киев : Эльга, Ника-Центр, 2004. 784 с.
3. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2008. 384 с.
4. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.
5. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія. Київ, 2010. 232 с.
6. Губарева І. О. Формування економічної безпеки України: монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2015. 443 с.
7. Гуменюк А. М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія. Київ : НІСД, 2014. 468 с.
8. Пономаренко В. С., Клебанова Т. С., Чернова Н. Л. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование : монография. Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2004. 144 с.
9. Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография. Киев : Либра, 2003. 280 с.
10. Мунтян В. І. Економічна безпека України. Київ : Видавництво КВІЦ, 1999. 462 с.
11. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія. Київ : Фенікс, 1999. 338 с.
12. Картузов Є. П. Методи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 10. С. 115–123.
13. Шемяєва Л. Г. Оцінка рівня фінансової безпеки сектору державних фінансів України. *Фінанси України*. 2012. № 1. С. 116–122.
14. Харазішвілі Ю. М., Дронь Є. В. Міжрегіональний рух товарів і послуг як новітній індикатор економічної безпеки регіонів України. *Економіка України*. 2014. № 12. С. 38–56.
15. Харазішвілі Ю., Шевченко А. Концепція модернізації сталого розвитку залізничного транспорту з позицій економічної безпеки. *Банківська справа*. 2017. № 2. С. 27–43.
16. Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С. Оцінювання економічної безпеки підприємства: аналіз основних підходів // Менеджмент безпеки держави, регіону, підприємства: проблеми і виклики сьогодення : кол. моногр. / за заг. ред. З. Б. Живко, І. Г. Бабець. Львів : Ліга-Прес, 2015. С. 238–251. URL: http://reposit.nupr.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/PolNTU/1301/Козаченко_Погорелов_Підходи.PDF?sequence=1&isAllowed=y
17. Янків М. Д., Флейчук М. І. Методичні аспекти аналізу рівня економічної безпеки регіону. *Вісник Львівської комерційної академії*. 2006. С. 40–42. URL: http://mev.lac.lviv.ua/downloads/ied/stati/konkurentospromozhnist_LKA.pdf
18. Харазішвілі Ю., Дронь Є. Проблеми інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки держави. *Банківська справа*. 2015. № 1–2. С. 3–21.
19. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія. Київ : НІСД, 2010. 288 с.
20. Губарева І. О. Сценарне моделювання забезпечення економічної безпеки України. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2015. Т. 20. Вип. 1/2. С. 37–41.
21. Хомініч В. С. Сценарний підхід в СППР при аналізі регіональної безпеки // Системи підтримки прийняття рішень. Теорія і практика : матеріали конференції. Київ, червень 2012. С. 66–69. URL: http://conf.atsukr.org.ua/conf_files/conf_dir_22/hominich_sppr2012.pdf

REFERENCES

- Baranovskyi, O. I. *Filosofia bezpeky* [Philosophy of Security], vol. 1. Kyiv: UBS NBU, 2014.
- Baranovskyi, O. I. *Finansova bezpeka* [Financial Security]. Kyiv: Feniks, 1999.
- Blank, I. A. *Upravleniye finansovoy bezopasnostyu predpriyatiya* [Financial Security Management of the Enterprise]. Kyiv: Elga; Nika-Tsentr, 2004.
- Heiets, V. M. et al. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Modeling of Economic Security: State, Region, Enterprise]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2006.
- Horbulin, V. P., and Kachynskiy, A. B. *Stratehichne planuvannia: vyrishennia problem natsionalnoi bezpeky* [Strategic Planning: Solving National Security Problems]. Kyiv: NISD, 2010.
- Hubarieva, I. O. "Stsenarne modeliuvannia zabezpechenia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy" [Scenario Modeling to Ensure the Economic Security of Ukraine]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Ekonimika»*, vol. 20, no. 1/2 (2015): 37–41.
- Hubarieva, I. O. *Formuvannia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Formation of Economic Security of Ukraine]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2015.

- Humeniuk, A. M. *Bezpeka strukturno-instytutsionalnoi transformatsii ekonomiky rehionu: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty* [Security of Structural and Institutional Transformation of the Region's Economy: Theoretical Foundations and Applied Aspects]. Kyiv: NISD, 2014.
- Kartuzov, Ye. P. "Metody otsiniuvannya rivnia finansovoi bezpeky pidpriemstva" [Methods of Estimating the Level of Financial Security at an Enterprise]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (2012): 115-123.
- Kharazishvili, Yu. M., and Dron, Ye. V. "Mizhrehionalnyi rukh tovariv i posluh yak novitnii indyikator ekonomichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy" [Interregional Movement of Goods and Services as the Newest Indicator of Economic Safety of Ukraine's Regions]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 12 (2014): 38-56.
- Kharazishvili, Yu., and Dron, Ye. "Problemy intehralnoho otsiniuvannya rivnia ekonomichnoi bezpeky derzhavy" [Problems of Integrated Assessment of the Level of Economic Security of the State]. *Bankivska sprava*, no. 1-2 (2015): 3-21.
- Kharazishvili, Yu., and Shevchenko, A. "Kontseptsiia modernizatsii staloho rozvytku zaliznychnoho transportu z pozytsii ekonomichnoi bezpeky" [The Concept of Modernization of Sustainable Development of Railway Transport from the Standpoint of Economic Security]. *Bankivska sprava*, no. 2 (2017): 27-43.
- Khominich, V. S. "Stsenarnyi pidkhid v SPPR pry analizi rehionalnoi bezpeky" [Scenario Approach in DSS in the Analysis of Regional Security]. *Systemy pidtrymky pryiniattia rishen. Teoriia i praktyka*. 2012. http://conf.atsukr.org.ua/conf_files/conf_dir_22/hominich_spr2012.pdf
- Kozachenko, A. V., Ponomarev, V. P., and Lyashenko, A. N. *Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya: sushchnost i mekhanizm obespecheniya* [Economic Security of the Enterprise: The Essence and Mechanism of Support]. Kyiv: Libra, 2003.
- Kozachenko, H. V., and Pohorelov, Yu. S. "Otsiniuvannya ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: analiz osnovnykh pidkhodiv" [Assessment of Economic Security of the Enterprise: Analysis of Basic Approaches]. *Menedzhment bezpeky derzhavy, rehionu, pidpriemstva: problemy i vyklyky syohodennia*. 2015. http://reposit.nupp.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/PolNTU/1301/Козаченко_Погорелов_Підходи.PDF?sequence=1&isAllowed=y
- Muntian, V. I. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy* [Economic Security of Ukraine]. Kyiv: Vydavnytstvo KVITs, 1999.
- Ponomarenko, V. S., Klebanova, T. S., and Chernova, N. L. *Ekonomicheskaya bezopasnost regiona: analiz, otsenka, prognozirovaniye* [Economic Security of the Region: Analysis, Assessment, Forecasting]. Kharkiv: ID «INZhEK», 2004.
- Shemaieva, L. H. "Otsinka rivnia finansovoi bezpeky sektoru derzhavnykh finansiv Ukrainy" [Assessment of the Level of Financial Security of the Public Finance Sector of Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 1 (2012): 116-122.
- Vasylytsiv, T. H. *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia* [Economic Security of Ukrainian Entrepreneurship: Strategy and Mechanisms for Strengthening]. Lviv: Aral, 2008.
- Yankiv, M. D., and Fleichuk, M. I. "Metodychni aspekty analizu rivnia ekonomichnoi bezpeky rehionu" [Methodological Aspects of the Analysis of the Level of Economic Security of the Region]. *Visnyk Lvivskoi komertsii-inoi akademii*, no. 6 (2006). http://mev.lac.lviv.ua/downloads/ied/stati/konkurentospromozhnist_LKA.pdf
- Yermoshenko, M. M., and Horiacheva, K. S. *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo* [The Financial Component of Economic Security: The State and the Enterprise]. Kyiv, 2010.